

Sivas Katliamı Yas ve Bellek

Vahdet Mesut Ayan, Bağımsız Araştırmacı, ORCID:0000-0002-7481-1848,
e-posta: vahdetmesut@gmail.com

2020'de İletişim Yayınları'ndan çıkan ve Ozan Çavdar tarafından kaleme alınan *Sivas Katliamı Yas ve Bellek*, yazarın doktora tez çalışmasına dayanmaktadır. 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta gerçekleşen katliamda yakınları öldürülen insanların 2 Temmuz'u ve Madımak Otel'i "nasıl hatırladığını, nasıl anlattığını, nasıl andığını ve bu travmatik anıyla nasıl başa çıktığini" (s.13) inceleyen, bunu yas ve bellek kavramlarıyla araştırmayı amaçlayan bir kitap. Bu anlamıyla yazar, Sivas Katliamını konu alan diğer kitap ve tezlerden farklılaşarak literatüre önemli bir katkı sunuyor; zira yazarın da deyişyle bu olay üzerine yazılan hiçbir metin, katliamda yakınlarını kaybedenlerin anlatılarına dayanarak oluşmamıştır (s.16). Derinlemesine görüşme yönteminin kullanıldığı kitabın literatüre bir diğer katkısı ise, 1990'lı yıllarda itibaren dünyada ve Türkiye'de ilgi görmeye başlayan bellek çalışmalarıdır.

Yazar, Maurice Halbwachs'ın geliştirdiği bellek kavramından yola çıkarak belleğin toplum ve gündelik ilişkiler içinde inşa edildiğine, sosyal olarak çerçevelendiğine ve dolayısıyla belleğin sosyal bir inşa süreci olduğuna vurgu yapıyor. Belleğin bu tanımı ise Çavdar'ı kolektif bellek kavramına götürüyor; zira günlük hayatı kullandığımızın aksine belleği, bireyden ziyade sosyal ilişkiler çerçevesi içinde inşa edilen bir olgu olarak düşünmek belleğin kolektif yanını öne çıkarmaktadır. Belleği bir kez sosyal bir inşa süreci olarak tanımladığımızda ise, onun çok katmanlı yapısını kabul etmiş oluyoruz; çünkü yazarın da belirttiği gibi birey, aileden başlayarak birden çok grubun üyesidir ve kişinin belleği, bu grupların çeşitliliği ölçüsünde birden çok katmana sahiptir. Buradan hareketle Çavdar'ın çalışmasının temel iddialarından biri, "Halbwachs'ın soyut bir biçimde üzerinde durduğu farklı bellek perspektifinin, empirik bilgi yardımıyla değerlendirilmesi ve zenginleştirilmesidir" (s. 15). Bellek katmanlarında önemli yer tutan yas, mekân ve ritüel kavramları, çalışmada kolektif bellekle ilişkilendirilmiş ve bu kavramlar kitabın kavram setlerini oluşturmuştur; zira yine yazara göre, bellek anlatılarının yanı sıra mekân ve hatırlama eylemleriyle de somut olarak inşa edilmektedir.

Bu kapsamında kitap dört bölümden oluşmaktadır; ilk bölüm, kitabın kuramsal ve kavramsal çerçevesini sunarak okuyucuya kolektif bellek çalışmaları konusunda

bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Kitabın ana eksenini oluşturan *kolektif bellek*, *travmatik bellek*, *yas ve kayıp*, *mekân ve ritüel* gibi kavramlar bellek çalışmaları merkeze alınarak incelenmiştir. Okuyucu için gayet anlaşılır bir dille yazılan bu bölüm, kitabın kuramsal kısmının dayandığı literatür araştırmasını da detaylı bir biçimde okuyucuya aktarmaktadır. Çavdar'ın kitabın bu bölümünde, *mekân* ve *ritüel* kavramlarını açıklaması ve belleğin inşa sürecinde bu iki kavrama sürekli göndermede bulunması, yazarın bellek inşa sürecini sadece katılımcıların anlatılarına dayandırmadığını göstermektedir; çünkü *mekân* ve *ritüellerin* belleğin inşa edilmesindeki rolü oldukça önemlidir.

Çalışmanın ikinci bölümü, Alevi belleğinin daha iyi anlaşılması amacıyla Aleviliğin siyasi tarihine dair genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, katılımcılar tarafından Alevi belleğinin nasıl inşa edildiğini gösterirken, katliamın tarihsel bir arka plana yerleşmesinin de önünü açmıştır. Böylece bu bölüm, 2 Temmuz 1993'te gerçekleşen katliamı tarihsel/toplumsal bir bağlama oturtarak Sivas Katliamının kendisinden önce gerçekleşen Malatya, Çorum ve Maraş katliamlarıyla ilişkisini kurmuştur. Bu katliamlara dair bir izlek sunarak Sivas Katliamını belirli kırim sürecinin son halkası olarak işlemek, Sivas Katliamı ile alakalı toplumsal belleğin Malatya, Çorum ve Maraş katliamları dahilinde inşa edildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Türkiye medyasının katliamı şahısların (Aziz Nesin) sorumluluğu olarak gösteren ya da "galeyana gelen", "tahrik edilen" grupların eylemiyle sınırlı tutan yayınları da düşünüldüğünde yazarın Sivas'ı, Alevilere dönük diğer katliamlarla ilişkilendirmesi bellek çalışması bakımından gerekli bir unsurdur. Yazar, bu hususun hakkını vererek ve tarihsel bir izlek sunarak katliamı, Cumhuriyet tarihinde Alevilere dönük kırımların içeresine yerleştirirken, katılımcıların Sivas'a ilişkin kolektif belleğini de analiz ediyor.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Çavdar, "Bellek Topluluğu Olarak Sivas Aileleri"ni inceliyor. Derinlemesine görüşmelerin yer aldığı bu bölümde yazar, kolektif belleğin karmaşık yapısına işaret ederek, ailelerin ve onların belleklerinin homojen bir şekilde değerlendirilemeyeceğini; bilakis aileler ve belleklerin birbirinden farklılığını iddia ediyor ve bu iddiasını katılımcıların yorumlarıyla somutlaştırıyor. Ailelerin kayıplarıyla "ne yapacakları" konusunda hem benzerlikler hem de farklılıklar bulduğunu belirten Çavdar, aileleri kamusal görünürülük açısından iki gruba ayırıyor. Sivas Katliamında hayatını kaybedenlerin bir kısmının Türkiye'nin önemli entelektüelleri olması, entelektüellerin yakınlarının hatırlama çerçevelerini kuran önemli bir etmen olarak belirmektedir. Bu gruptaki aileler, hayatını kaybeden yakınlarının entelektüel faaliyetlerini bir miras olarak görürken, bu üretimi kamusal alanda daha görünürlük kılamaya çalışmaktadır. Bu süreçte haliyle hayatını kaybedenlerin yakınları da kamusal alanda görünürlük olmaktadır (s. 95).

Diger gruptaki ailelerin kayiplarının ise, ekseriyetle cocuk ve genclerden olusmasi, bu ailelerin kamusal alanda gorunurlugunu gorece kisitlamaktadir; zira bu ailelerin ortak cabasi katliamı unutturmamaktır (s. 154). Kolektif bellegin sadece geçmişle degil, bugunle de ılıskili oldugu düşünüldüğünde, yazarın buradaki amaci ve cabası anlasiliyor. Çavdar, bu yolu kat ederek hem bellegin çok katmanlı yapısını hem de bu katmanlar aracılıyla yeniden nasıl inşa edildigini göstermiş oluyor. Bu anlamıyla bellegin statik değil; aksine dinamik bir yapısı oldugu ve kayiplarla, sosyal çevreyle, sınıfal ve kültürel düzeyle yakından ilişkili bir özellik taşıdığı ortaya çıkıyor.

Bu bölümde üzerinde durulması gereken bir başka husus ise "karşı bellek" kavramıdır. Yazar, hem katliamin ardından Aziz Nesin etrafında örülen "tahrik" tartışmalarını hem de Başbağlar Katliamının sürekli olarak gündeme tutulmasını "karşı bellek ya da "resmi bellek" olarak kavramsalastırılmıştır. Ağırlıklı olarak sağcı/siyasal İslamcı ideolojinin, ailelere yönelttiği "Aziz Nesin tahrik mi etti", "Başbağlar, Sivas'a karşılık mı yapıldı" gibi soruları da bu kavramsalastırmaya bağlı olarak "karşı bellek" ya da "resmi bellek" üzerinden değerlendirmiştir. 1915'te gerçekleşen Ermeni Soykırımının karşısına yerleştirilen Hocalı Katliamı da hesaba katıldığında devletin böyle bir bellek üretim sürecinde dâhil olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da bellegin ve kolektif bellegin dinamik yapısını gösterdiği gibi onun bir mücadele alanı olduğunu da göstermektedir. Yazarın bu kavramı kullanmasının hem kendi çalışmasına hem de gelecekteki bellek çalışmalarına önemli katkılar sunacağini düşünebiliriz.

Çalışmanın son bölümünde ise, Sivas Katliamının belleğinin kuruluşu açısından önemli mekânlar ve ritüeller üzerinde durulmuştur. Bölümde katılımcıların Sivas ve Madimak Oteli'nin belleklerindeki etkisi ve bu mekânların kendileri için ne anlam ifade ettikleri üzerine katılımcıların yorumlarına yer verilmiştir. Belleği oluşturan ve inşa eden anıtlar, müze-evler, mezarlıklar, mahkemeler görüşülen konular arasındadır. Belleğin katmanlı yapısı burada da açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bölüm bittiğinde belleği oluşturan ve yeniden inşa eden katmanları, bunların birbiriley olan ilişkilerini katliamda yakınlarını kaybetmiş ailelerin anlatıları üzerinden okuyabiliyoruz.

Bu bağlamda dört bölümden oluşan *Sivas Katliamı Yas ve Bellek*, kavram seti ve kuramsal yaklaşımıyla alana katkı sunarken, derinlemesine görüşme yöntemiyle kavram ve kuramları bütünsel bir biçimde okuyucuya sunmaktadır. Kitap bir yandan bellek ve yasin mekân ve ritüellerle etkileşimiini ortaya koyarken diğer yandan karşı bellek ve kolektif bellek kavramlarıyla belleğin dinamik yapısına ışık tutmaktadır. Kullanılan sarih dil sayesinde kitap, sadece alanda akademik çalışma yürütenlere değil, her kesimden okuyucuya hitap edebilmektedir.